

IV (2006)

Veü en off

L'abril de 1991, un camió arriba secretament al monestir de Montserrat. Porta un carregament excepcional, que alguns consideraven perdut i que molts han esperat retrobar durant més de 50 anys. Es tracta d'un tresor singular: el camió transporta cançons. La lletra i la música de desenes de milers de cançons tradicionals i el relat de com van ser recollides durant la dècada de 1920 i fins al 36 per un grupat d'homes i dones que van recórrer les contrades de parla catalana buscant cantaires pels pobles. El testimoni d'una aventura excepcional: l'obra del Cançoner Popular de Catalunya, un dels treballs de recerca etnomusicològica més importants d'Europa.

Aquell matí d'abril de 1991 el pare Josep Massot i Muntaner, monjo de l'Abadia, va ser el primer a examinar el material que el camió descarregava. Havia esperat tota una vida aquell moment.

Josep Massot i Muntaner

La literatura popular ja l'havia mamat a casa perquè el meu avi havia recollit una col·lecció de cançons populars i, quan feia el primer any a la Universitat, el meu pare em va demanar que l'ajudés perquè això ho volien publicar a València.

Veü en off

En un estiu, treballant nit i dia, el pare Massot va enllestir l'inventari dels milers de fitxes, fotografies i altres materials.

Josep Massot i Muntaner

Vaig treballar-hi massa i em va afectar la salut.

Veü en off

Des d'aleshores, cada any té cura de la publicació d'un volum amb l'immens material de l'obra del Cançoner. Ja va pel setzè.

Per aquesta tasca va rebre el 1997 el Premi Nacional de Cultura Popular. Però Josep Massot és a més un humanista destacat que ha escrit milers de pàgines sobre literatura catalana, història de l'Església i història contemporània de la seva terra, Mallorca, on va néixer el 1941. Llicenciat en Filologia Romànica, va ser professor de literatura de la Universitat de Barcelona.

Des del 1970 el pare Massot dirigeix les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i revistes com Studia Monastica o Randa. El 1996 va rebre la Creu de Sant Jordi per la seva tasca d'investigació. També és doctor Honoris Causa per la Universitat de les Illes Balears.

Josep Massot i Muntaner

Tota la vida me l'he passada llegint i això és una passió que no me la treu ningú de sobre. Com més coses fas, més saps que no saps res. Això ja ho deien els grecs.

Veü en off

Aquest programa ha tingut el privilegi de conversar llargament amb el pare Massot per saber tota la veritat sobre el retorn a Catalunya, des d'un lloc desconegut de Suïssa, dels materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, però no només per això.

Hauríem desaprofitat el temps que ens concedia el pare Massot si no haguéssim parlat de tantes altres coses. El primer que ens va colpir va ser la consagració absoluta a l'estudi. Volíem saber de primera mà en què consisteix exactament el plaer de saber.

Jordi Lara (J.L.) Pare Massot, em deia que no recorda quants llibres té publicats.

Josep Massot (J. M.) Això mai! Perquè fa tants anys que vaig començar que ja m'hi perdo i, a vegades, si me'n demanen la llista, tampoc no la sé fer sencera. Ho he de mirar cada vegada.

J.L. De totes maneres, sí que, entre llibres, assaigs, articles, ressenyes, un miler de publicacions?

J.M.: Bastant més.

J.L. Bastant més? Més d'un miler?

J.M. Bastant més. Uns quants centenars. Tampoc no sé quants centenars més, perquè tampoc ho tinc comptat.

J.L. Sap què es diu en el món acadèmic en relació a la seva capacitat de treball? Quan dorm el pare Massot?

J. M. Com els altres.

J.L. Però, certament, cal una disciplina i una constància, que vostè ha seguit des de molt, molt jove.

J.M. Sí, quan tenia entre setze i disset anys ja vaig començar. Els primers articles els vaig publicar quan era estudiant a la Universitat. I, d'una manera o d'una altra, sempre he anat continuant, però amb períodes que he pogut fer molt poca cosa, com ara mateix, que la feina de cada dia t'absorbeix, i sempre m'he dedicat a altres coses que no són treballar, tenir hores per treballar per a tu. Això gairebé puc dir que no ho he tingut mai. Si he fet coses és perquè me les he tretes de les vacances i de la feina i d'altres coses, o durant dies —dies que l'altra gent no treballa— i procurant anar més de pressa també. Hi ha persones que necessiten tres mesos per fer una cosa i altres que en tres dies les fem. Això va com va, però també hi ha vegades que et penses que les faràs en tres dies, i necessites tres anys, o no les fas mai.

J.L. També li va caldre un estiu per fer tot l'inventari de l'obra del Cançoner. Un estiu que naturalment...

J. M. Un estiu que em vaig posar malalt.

J.L. Es va posar malalt?

J.M. Sí.

J.L. Un estiu intens, nit i dia.

J.M. Vaig treballar-hi massa i em va afectar la salut.

J.L. En parlarem, de l'obra del Cançoner, però encara voldria parlar una mica més d'aquesta passió per l'estudi, sobretot. Quina mena de plaer és el plaer d'investigar, d'estudiar? Què li aporta?

J. M. És una cosa que la tens ja des de petit. Jo vaig tenir la gran sort de néixer en una casa que estava plena de llibres, i que teníem a la família, per una banda, una branca que eren músics —que això també em va afectar perquè em van fer estudiar piano de petit, i d'això no en sé gaire, però sé música, que molta gent no en sabia, i em va servir quan vaig venir aquí i m'ha servit per a l'obra del Cançoner— i, després, hi havia una gran passió pel món de l'arqueologia i de la història; per tant, des de petit, sense adonar-me'n, tot això em va passar per les mans i ho vaig llegir, i sabia un munt de coses i m'interessaven un munt de coses que la gent normal no les aprenen fins que van a la Universitat, o no les aprenen mai, diguem-ho així, n'aprenen d'altres que potser són més útils que no pas aquestes, però, sigui el que sigui, això ho portes a dintre. Hi ha coses que les saps sense que te les hagi ensenyat ningú. I, per tant, ja a partir de l'interès que tens... En el meu cas m'ha agradat sempre molt llegir i he llegit de molt menut. Vaig aprendre sol a llegir en català, les *Rondalles* de mossèn Alcover, sense que ningú me n'ensenyés. M'havien ensenyat a llegir en castellà —però, llavors, l'ensenyaven quan tenies tres o quatre anys— i aleshores tota la vida me l'he passada llegint, i això és una passió que no me la treu ningú de sobre. Va arribar un moment que deia que seria bibliotecari; un altre moment que deia que seria professor de literatura, professor de francès. I he acabat no sent ni una cosa ni una altra.

J.L. Als vint-i-un anys va ingressar a l'orde benedictí.

J.M. Als vint anys.

J.L. Vint anys?

J.M.: Encara no havia fet els vint-i-un. Era l'últim curs de carrera i al cap de dos mesos de ser aquí vaig fer els vint-i-un anys. De fet, vaig acabar l'últim curs aquí.

J.L. A més a més, l'ingrés a l'orde benedictí, aquí a la comunitat de Montserrat mateix, suposava d'alguna manera una renúncia a

una possible carrera acadèmica, a un lectorat a Liverpool que em sembla que tenia.

J. M. Un trencament. Per una banda, m'havien ofert anar a Liverpool a fer de lector i tenia un catedràtic que volia que fos ajudant seu. Des dels primers anys em deia que em necessitava. Això són coses d'aquelles que van com van.

J. L. Pare Massot, ¿fins a quin punt la fe, la crida de la fe, és tan potent, tan forta, que algú que té una passió des de tan menut ja pel que és el món de l'estudi, el món de la literatura, decideix renunciar a aquestes projeccions futures com aquest lectorat possible i ingressar a l'orde benedictí?

J. M. Són aquelles coses que no saps ben bé com passen.

J. L. Com es manifesta una vocació?

J.M. En el meu cas, molt ràpidament. Quan era estudiant de tercer curs. Mai de la vida se m'havia acudit. Sempre tenia molt clar que volia una vida de professor, d'institut o d'universitat, o el que fos. Hi va haver moments que també havia pensat això de ser bibliotecari —per ser bibliotecari llavors haves de fer la carrera que llavors es deia de Filosofia i Lletres i després fer un curs especial. I quan feia, penso —no ho sé— segon o tercer curs, vaig pujar aquí amb uns amics. La primera vegada no va passar res; i, després, vaig tornar a pujar una altra vegada. I com que ho llegia tot —tenia un professor que deia que els bons lectors llegíem fins i tots els papers que trobàvem pel carrer—, doncs vaig llegir la regla de Sant Benet i aquells llibres que ens diuen què és Montserrat i vaig pensar: “mira, això és una cosa que està bé”, i en molt poc temps vaig decidir d'entrar-hi; en aquell moment no sabia si continuaria treballant en coses d'aquestes o no. De fet, durant una colla d'anys vaig haver de trencar pràcticament del tot amb el que havia fet fins aleshores.

J.L. Naturalment, va començar a estudiar teologia.

J.M. I vaig començar a fer classes de literatura i de català als meus companys. En certa manera vaig enllaçar el que havia fet amb el que aquí vaig continuar fent. Sí, en un altre lloc, mirant-ho amb

perspectiva, m'hauria estat més difícil adaptar-me. Aquí em vaig trobar —per això suposo que vaig decidir venir— que era un lloc molt diferent. Hi havia unes persones que tenien una visió del cristianisme molt més oberta de la que hi havia en altres llocs. Eren els moments del concili Vaticà II, que era una època important, de canvi. Aquí hi havia una gran activitat cultural, intel·lectual i, fins i tot, política, encara que en aquell moment jo directament no m'hi havia dedicat, però, diguem-ne, jo sempre he estat un militant antifranquista, vulgui o no vulgui. Nosaltres corriem davant la policia; estàvem poc o molt ficats en coses; teníem amics que pertanyien a partits. Que un en el meu cas... Una vegada van agafar un amic meu, i em va fer avisar que havia donat el meu nom a la policia; afortunadament, no em van venir a buscar, no va passar res, però tranquil no n'estàs gaire.

Veü en off

L'antifranquisme del pare Massot s'ha expressat en molts camps d'estudi. En especial, però, en una vintena de llibres que investiguen la Guerra Civil i el franquisme a Mallorca. Una de les seves aportacions principals en aquest camp va ser l'estudi del llibre Els grans cementiris sota la lluna, de l'escriptor francès Georges Bernanos. Bernanos, que en un principi s'havia manifestat addicte a l'alçament militar, va denunciar després en aquest llibre els assassinats comesos pel feixisme a l'illa. Un llibre que va ser prohibit i censurat i que Josep Massot ha estudiat amb detall.

Josep Massot i Muntaner

Aquesta repressió era contra totes les persones que es consideraven d'esquerres, i entre aquestes persones hi havia molts treballadors que pertanyien a sindicats o que simplement eren mal vistos per un o altre. Hi havia una sèrie de burgesos que eren d'Esquerra Republicana Balear, que fins i tot alguns els van matar després d'un consell de guerra, per donar exemple. Van matar, fins i tot, un capellà, per donar exemple; van matar un guàrdia civil, per donar exemple. Per què, si no? No? I van matar moltíssimes altres persones. El nombre exacte de morts no el sabem, però en tenim més de mil noms i se suposa... Ber-

nanos en un moment determinat parla de vuit o nou mil. Això no, però potser a dos, tres mil, sí que hi van arribar.

Veü en off

Josep Massot concep la cultura com un tot en què les diferents disciplines han d'estar coordinades a la recerca de la veritat.

Josep Massot i Muntaner

Diguem que per mi sempre tot surt a partir de la literatura, però després la literatura sola no ho explica tot i has de passar a una visió històrica més àmplia.

J.L. De totes les disciplines que vostè ha treballat i d'altres que pot encetar qualsevol dia, quina li agrada més? Què li ha aportat l'estudi? Totes tenen aquest tronc comú de l'interès per la literatura. Però la història de l'Església, la història de Mallorca, del folklore, què li aporta cadascuna d'elles? Quina li agrada més?

J. M. Tot plegat és, diguem-ne, un tipus de recerca que és el que ara està de moda, que és el que en diuen recerca interdisciplinària, i que moltes coses no s'entenen si no en saps d'altres i si no les poses en relació amb d'altres. Per tant, quan vaig començar aquest altre tema que ara deia, que és la part d'història de la Guerra Civil a Mallorca i, de passada, a Catalunya, inicialment vaig començar per la literatura, perquè venia d'una cosa molt concreta, que era del llibre de George Bernanos, *Els grans cementiris sota la lluna*, i saber què hi havia de veritat, què de mentida, i què passava i què no passava. Després hi havia una altra cosa, que era un repte personal. Tenia un professor a la Universitat que em deia que els mallorquins havien estat sempre de dretes i que havien guanyat la guerra, i que els catalans l'havien perduda; i aleshores tot això a mi no m'acabava de convèncer, i m'hi vaig posar i, al final, vaig poder demostrar que sí però que no, que hi havia tot un sector de mallorquins que havien estat republicans, que s'havien exiliat –que n'hi havia d'altres que deien que no hi havia ni un exiliat mallorquí–, que havien escrit un munt de coses –que molts deien que no s'havia escrit mai res– i que al capdavall els que van perdre la guerra van ser tots, els d'un cantó i els de l'altre, perquè al 39 esta-

ven molt pitjor que al 36. I aleshores tot això no es pot fer sense tenir un coneixement ampli. Has de conèixer idiomes, perquè per a totes aquestes coses s'ha de treballar en anglès, s'ha de treballar en francès, en alemany, en castellà, i en altres llengües, si pot ser; i de tant en tant en llatí i tot. I aleshores s'ha de tenir un coneixement històric del marc, i després, si saps més coses, encara millor.

J.L. Pare Massot, com ho fa un home de fe, que té una trajectòria humanística tan important, per defugir una certa vanitat intel·lectual?

J.M.: Penso que, com més coses fas, més saps que no saps res — això ja ho deien els grecs. Els que es pensen que ho fan molt bé són els que ho fan pitjor. Per tant, un dia parlant a l'editorial de què estava més orgullós, vaig dir que no estic orgullós de res. He fet el que he pogut, i moltes altres coses les hauria pogut fer millor, i etcètera. I, per tant, en aquest aspecte crec que aquests intel·lectuals que només pensen a ser més bons que els altres, etcètera, s'equivoquen molt, perquè no van pel bon camí. Almenys jo procuro no anar-hi, per aquest camí.

Veu en off

Ens pensàvem que trobaríem un monjo enigmàtic i vam trobar un monjo que desfeia enigmes, però encara no havíem parlat d'allò que ens havia portat a Montserrat: el misteri de l'obra del Cançoner. Recapitulem.

El dia de Reis de 1922 el mecenes guixolenc Rafael Patxot convocava una dotzena d'entitats i desenes d'estudiosos de la cançó popular a una reunió extraordinària al Palau de la Música Catalana. Patxot, amb el suport de l'Orfeó Català, pren la paraula i els proposa participar en un projecte molt ambiciós: recollir i sistematitzar totes les cançons tradicionals dels Països Catalans. En dirà Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Finançar les missions de recerca, obrir una oficina estable i publicar els primers treballs li costarà a Rafael Patxot milions de pessetes de l'època.

Durant catorze anys un grup de músics i escriptors, dirigits pel mestre Francesc Pujol, recorreran els territoris de parla catalana a la recerca de cançons i danses; entrevistaran milers de testimonis; els fo-

tografiaran; i, sobretot, fixaran la partitura de les músiques. A més es recopilaran antics cançoners i es convocaran concursos per incentivar els treballs de recerca. Cap al 1936, quan la Guerra Civil aturi el projecte, hauran aplegat un material que, amb l'aportació d'altres cançoners anteriors, superarà les quaranta mil cançons i danses.

Als anys 40 es va publicar el primer volum d'un diccionari que havia d'estar dedicat a la dansa, als entremesos i als instruments de música i sonadors. A la coberta hi consta una data de publicació falsa, anterior a la guerra: així s'eludia la prohibició de publicar en català. Si consultem algunes entrades del Diccionari, veuran que ens remetent a un segon volum. Avui se sap que abans de la guerra aquest segon volum estava llest, a punt d'entrar a la impremta, però no es va arribar a publicar mai; ni se sap qui en té els originals.

La qüestió és: on es troba aquest material? On va estar amagada l'Obra del Cançoner durant tants anys? Com va ser possible la descoberta i retorn a Catalunya? Ningú no ho sap millor que Josep Massot.

J. M. El 36, com que era una guerra que, per una banda, tothom l'esperava però que ningú es creia que arribés, no s'havien pres cap mena de precaucions. I el senyor Patxot va haver de fugir perquè en aquell moment els anarquistes l'haurien afusellat perquè el consideraven un burgès; i després del 39 no va poder tornar perquè els franquistes el consideraven un catalanista. Ja li van fer un expedient de depuració; va haver de pagar —i va pagar— una multa enorme, però va dir que en vida de Franco no tornaria a trepitjar mai més el país. Aleshores, aquest material es va quedar en un pis de Via Laietana, que hi havia començat l'Orfeó Català. En temps de la Dictadura de Primo de Rivera, l'Orfeó va tenir problemes de tipus catalanista i per raons de seguretat van llogar un pis a Via Laietana i hi van instal·lar el que en deien l'oficina del Cançoner. Llavors, quan es va acabar la guerra, l'Orfeó volia continuar la recerca; aleshores l'Orfeó va intentar continuar-ho, però el senyor Patxot els va dir que de cap manera, i la cosa es va embolicar tant que va acabar en un plet. El senyor Patxot, que era tan antifranquista, no va dubtar a portar l'Orfeó davant els tribunals franquistes i va guanyar, perquè ell era el que havia pagat tota l'obra. I aleshores tot aquest material, una bona part als anys quaran-

ta, gairebé als anys cinquanta, el van enviar cap a Suïssa i una altra part es va quedar amagada a Barcelona, en un pis que depenia de la família Patxot, i una altra part —en moments que no sabem— s’ha perdut o de moment no ha estat trobada; és a partir d’aquí que ve la història del retorn.

J.L. Es va crear una llegenda a l’entorn d’aquests materials. Es va arribar a dir que tots aquests materials la família Patxot se’ls havia venut a una universitat nord-americana.

J.M. A una universitat de Califòrnia. Tenia un cert fonament, això, perquè en aquella universitat hi havia un nét de Menéndez Pidal, en Diego Catalán, que coneixia aquest fons, que hi havia treballat a Barcelona amb un permís; de fet, no ho deixaven veure a ningú, i ell ho va poder veure i va poder aprofitar una part del material; i aleshores, com que en sabia la importància, va intentar que des dels Estats Units ho comprassin. I hi havia un membre de la família Patxot que era nord-americà i sembla que aquest era l’enllaç, però la resta de la família es van posar d’acord que volien que tomés a Catalunya.

J.L. Va morir Rafael Patxot i va deixar dit que volia que els materials tornessin a Catalunya.

J.M.: Sí, i, segons els seus hereus, va deixar dit que volia que tornessin a Montserrat, tot i que això no em consta que estigui escrit enlloc, però en tot cas el que sí que va dir era que havien de tornar quan hi hagués garanties que no tomés a passar el que va passar l’any 36. És a dir, van esperar la mort d’en Franco, i van esperar encara uns quants anys més, i llavors van començar unes negociacions que van ser molt llargues, i molt entrentingudes, i ja directament ens ho van oferir a nosaltres.

J.L. Aleshores, pare Massot, per situar-nos una miqueta. Se sabia que hi havia aquests materials. Hi havia rumors que potser s’havien perdut o s’havien venut. Eren materials cobejats (J.M. sí, tothom els demanava, sí), perquè, naturalment, és un tresor de la música i de la dansa populars d’aquest país, i arriba l’any 91 i la comunitat de Montserrat rep una carta, avisant que hi ha...

J.M. La carta no me'n recordo la data en què va arribar, però en un moment determinat va arribar una carta, sí.

J.L. ¿Es van posar en contacte amb vostès avisant que arribarien uns materials?

J.M. No, primer ens van demanar si els volíem. Primer, un superior religiós de Suïssa, que ens va dir que mai de la vida diguéssim qui era. Jo ho he sabut per altres cantons, qui era, i que els materials eren a casa seva. I en sé el motiu també, però, és clar, com que ells no volien que es digués, doncs no ho dic; però, en tot cas, estaven en una casa religiosa de Suïssa i el superior d'aquesta casa va escriure al nostre abat dient-li que ens passaria aquest material amb una reserva absoluta i que de moment no s'hi podia fer res. El pare abat casualment sabia de què anava la cosa, perquè el seu pare —el pare abat d'aquell moment era el pare Cassià Just i el seu pare era el mestre Joan Just— havia fet dues missions, i m'ho va ensenyar de seguida. I li vaig dir: “Això ho hem de salvar perquè tothom li va al darrere i hem de fer els possibles, però s'ha de fer d'una manera correcta”, que volia dir primer... Jo en aquell moment no sabia com havia anat el plet amb l'Orfeó. Sabia que hi era, però no sabia com s'havia acabat. I segon, sabia que una bona part d'aquest material era a Suïssa. Per tant, això no els va agradar gaire i es van allargar molt les negociacions. Per tant, això era abans, perquè van arribar el 91. Ens n'anem a tres o quatre anys abans. Això ho sé perquè tinc la carta primera, etc., però de memòria no me'n recordo. La qüestió és que, finalment, ja va venir un representant de la família, que n'era el marmessor, i ens va dir que ens ho donaven, que ens farien uns poders notariais, que legalment era nostre i que en podíem fer el que volguéssim, que els tinguéssim informats, però que no féssim gaire soroll. Aleshores, a partir d'aquí, ens van arribar un camió de Suïssa i un altre camió —no sé si va cabre tot en un, però en tot cas una part va arribar de Suïssa i la resta va venir de Barcelona. La de Suïssa, perfecta, amb unes caixes magnífiques, de fusta, tot molt ben embalat. La part de Barcelona, desastrosa, que fins i tot ens van enviar sacs de paper que eren per llençar però que, afortunadament, no els vam llençar, perquè dins d'aquests sacs hi vaig trobar els inventaris dels anys quaranta, que ens van permetre saber

què hi havia i què no hi havia i què s'havia perdut i què no s'havia perdut; després hi havia cartes, per exemple la de Diego Catalán —la que esmentava abans—, demanant per consultar l'Arxiu, i altra documentació d'aquesta mena, que algunes les vaig haver de posar sobre la taula i agafar-ne els trossets i tornar-ho a enganxar per... Allò era una feina una mica policíaca.

J.L. Pare Massot, vostè va saber mai d'on venien? On havien estat amagades a Barcelona aquestes...?

J.M. Estaven en una casa de Barcelona, sí. L'adreça exacta no, que no la sé. Me l'han dit alguna vegada, però no la tinc memoritzada. A Suïssa sí que ho sé perfectament —però és això que ells no volen que es digui—, una casa religiosa de Suïssa.

J.L. Per què aquest secretisme a l'entorn d'aquest tresor?

J.M. Això està relacionat amb la família Patxot, perquè el senyor Patxot era un gran mecenes i, quan va marxar de Catalunya, en va marxar molt ressentit, i aleshores la seva família tenien la sensació que aquí parlarien malament d'ell. Quan va ser totalment al revés, que primer havia anat al Centre Excursionista tot un altre fons, que era el de La Masia Catalana, que hi estaven treballant tot un grup d'arquitectes i etnògrafs per fer un treball sobre la masia catalana, i això encara hi és, aquest material, al Centre. I d'allò no se'n va parlar. Ho vam saber més endavant. Això del Cançoner, com que era molt més conegut, era un tema que no el podien donar així sense que se sabés, i nosaltres vam planejar una estratègia política: de seguida que va arribar, amb el pare abat —que ja no era el pare Just, sinó el pare Sebastià Bardolet— ens vam posar d'acord perquè ell mateix va anar a veure el president de l'Orfeó i l'hi va explicar. El president de l'Orfeó li va dir: "Gràcies a Déu que s'ha salvat, que sigui en un lloc o en un altre és igual". Que això també és sempre el pacte que hem fet amb els de l'Orfeó, però a l'hora de la veritat, quan hi va haver aquest plet, els de l'Orfeó no van donar tot el que tenien, però és igual, el que hi ha a l'Orfeó és de l'Orfeó, i el que tenim nosaltres és nostre; i tot és per a les persones que s'hi interessin. Del que es tracta és d'obrir-ho i deixar-ho consultar. En tot cas al cap dels anys la família Patxot estan

molt contents, i tenim un clima de confiança i d'amistat mútua. Avui mateix acabo de rebre una carta que en parlen d'això i em diuen que la confiança ve de les dues bandes. I gràcies a Déu, ens n'hem sortit! Però al començament no semblava que les coses anessin així.

J.L. Aquestes reticències de Rafael Patxot, és clar, són fruit d'un somni estroncat. Un home que va posar il·lusió no només en aquest projecte...

J.M. Ell va quedar frustrat. Va tenir la sensació que Catalunya l'havia traït. Els seus hereus aquesta sensació encara la tenen més.

J.L. Aquest compromís cívic de Rafael Patxot amb el país... ¿Vostè no ha tingut mai por, amb la seva obra, amb la seva dedicació al país a través de la seva obra, que el país el decebés d'alguna manera?

J. M. Ah , no, això no em preocupa. Jo tinc amics que sí, que diuen "ai!, que m'haurien hagut de fer no sé quantes coses". Fas el que sembla que has de fer. En el cas de Patxot ho comprenc més, perquè havia gastat un munt de diners i havia fet una sèrie d'obres, i llavors, quan van arribar... Per exemple, tot el que havia fet dels núvols, que era la seva especialitat, i l'altra cosa de meteorologia, que era també la seva especialitat, tot això quan van arribar els tècnics franquistes l'hi van requisar tot, l'hi van prendre, i tota una feina immensa va quedar reduïda al no-res, o utilitzada per unes persones que a ell no li agradaven. Era una persona d'ordre, però no era feixista, no volia saber res amb els feixismes.

J.L. Pare Massot, tenim ja aquest material a Catalunya, a disposició de qui vulgui consultar-lo. Per a què serveix, avui dia, un aplec de milers de cançons i danses que ja no es canten ni es ballen?

J.M. Doncs, serveix perquè... Primer, per conèixer el patrimoni cultural en català, que a més a més la cançó popular és una de les coses que és de tots els Països Catalans. Hi ha algunes que són típiques d'un lloc o d'un altre, però en general és una de les mostres que la llengua és única i que té una literatura única, que es cantava per tradició orals als diversos llocs. I després, es pot veure que hi ha muntanyes de per-

sones que ho volen consultar perquè els fa molta gràcia saber al seu poble què es feia i què no es feia; no són només les cançons, perquè hi ha les memòries, que expliquen la vida d'aquell moment, i hi ha sobretot les fotografies: l'arxiu fotogràfic de l'Obra del Cançoner és extraordinari!

Veü en off

Com la majoria de tresors, l'Obra del Cançoner va ser el fruit d'un esforç col·lectiu. Com qualsevol tresor, va motivar l'enfrontament dels qui el cobejaven. Finalment, la custòdia del tresor va recaure, és clar, en qui va mostrar les qualitats necessàries: saviesa i paciència. Dues qualitats que Josep Massot ha aplicat a tota la seva obra.

J.L. Aquesta obra l'ha dut a terme en bona part per la seva passió per l'estudi, però hi ha també una part de compromís cívic amb el país, de servei, d'obrir uns camins d'investigació que permetin entendre més aquest país on vivim, aquest país...

J.M. Això deu correspondre una mica al que pensàvem en el meu temps, que les coses servien per obrir camí, i creïem que estàvem en un moment que s'havien de buscar camins nous i que era possible de tirar endavant moltes coses. Ara l'experiència ens ha demostrat que potser a vegades érem massa optimistes i que confiàvem massa en la bonesa de les persones i dels sistemes, perquè a l'hora de la veritat hi ha corrupció en uns sistemes i en uns altres, i en els de més enllà. Coses que havíem idealitzat molt, després vam anar descobrint que... M'explicaven —diria que no eren companys meus, però persones conegudes— que quan hi va haver la invasió de Txecoslovàquia hi va haver un estudiant que es va suïcidar, perquè se li ensorrava tot el món. Aleshores, aquesta idea que nosaltres teníem de fer una història total que servís per arreglar-ho tot és evident que em va influir. I potser en aquest moment ja no m'influeix tant, però les coses tenen la seva trajectòria, i sempre penses que el que fas poc o molt, encara que sigui d'una manera molt humil i molt senzilla, serveix per tirar endavant un compromís amb un país, amb un poble. I això jo sempre ho he tingut molt clar, que pertanyo a una comunitat que no és solament la meua de Mallorca, sinó que va més enllà, que arriba fins a l'Alguer,

de maneres diferents, i que passa per Menorca i per Eivissa, i pel País Valencià. I això sempre ho he tingut molt present, i, de fet, quan em demanen coses, em demanen per anar a Alemanya, per anar als Estats Units o per anar al Canadà, no hi vaig mai, i, en canvi, em demanen per anar a Eivissa i hi vaig. Això és evident.

J.L. Com veu actualment aquesta idea dels Països Catalans, la realitat social, política i lingüística? En quin estadi es troba la idea?

J.M. Es troba en alguns aspectes molt millor que no estava abans, i en altres aspectes està en crisi. Al País Valencià les coses estan molt embolicades. A Mallorca hi ha uns grups que sí, però altres grups que no. Aquí mateix hi ha molt centralisme barceloní, la resta no compta gaire. Tot és molt complicat i tampoc no es pot generalitzar massa. Però, sigui el que sigui, comparat amb quan jo era petit, hi ha una gran diferència, perquè en aquell moment hi havia un poeta de Mallorca que deia: “Tots cabem en un tramvia”. Les poques persones que ens interessàvem per aquestes coses èrem poquíssimes, i ens coneixíem totes o ens barallàvem totes, i, en canvi, ara hi ha moltíssima més gent. I ara a les universitats.; per començar, quan jo era estudiant, a Mallorca no podíem estudiar i havíem de venir a estudiar a Barcelona. Això per una banda era una cosa positiva, perquè t’orejaves i sorties del món de l’illa. Però el fet que s’hagin obert universitats noves, que hagin sortit molts professors i que coses que abans feia una sola persona, ara les fan cinquanta o cent o dues-centes persones, i les especialitats també s’hagin diversificat, tot això és positiu.

J.L. Parlant de la diversificació de les especialitats, d’aquest saber que en aquesta societat competitiva d’avui cada vegada exigeix a la gent que sàpiga molt d’una cosa i, per tant, que s’hi hagi de consagrar, ¿creu una mica que la figura del savi, de l’erudit —de vostè mateix, el pare Batllori, aquestes figures intel·lectuals que han sabut tocar diversos temes a fons— creu que va de baixa?

J.M. Sí, perquè el món d’ara, sobretot la universitat d’ara, afavoreix l’especialització. I aquesta especialització, per una banda, és molt bona, però, per l’altra, talla molt les ales; evidentment se sap més, però es dóna la paradoxa que hi ha gent que fa literatura catalana sense es-

tudiar literatura occitana, és a dir, literatura provençal, que per entendre tota la cultura catalana fins al segle XVI sense saber que abans hi havia hagut els trobadors no s'entén res, o bé fan literatura castellana i no han estudiat literatura llatina i no entenen res de tota una colla de coses. Vull dir, com més un s'especialitza, més perillós és no situar. Tot té avantatges i inconvenients.

J.L. És paradoxal perquè, a més a més, vostè em deia fa un momentet que es parla d'aquesta línia d'investigació acadèmica interdisciplinària cada vegada més. S'intenta esborrar la frontera entre ciències i lletres, que hi hagi un saber comú, però, en canvi, la societat, sobretot a nivell competitiu, a nivell d'eficàcia professional, ens exigeix una especialització.

J.M. Llavors el que s'ha de fer és treballar en equip, i mirar de combinar els que saben una cosa amb els que saben l'altra. No sempre és fàcil. En el món de les ciències treballar en equip és molt corrent, treballar en uns laboratoris i etcètera. En el món de les humanitats, tot i que la tendència de les universitats actuals i dels ministeris d'educació, etcètera, és de fer equips de treball i grups, a l'hora de la veritat la gent treballa molt cadascú pel seu compte, perquè hi ha un munt de coses que sol no les pots fer; ara el que sí que es pot fer és en certs aspectes treballar en equip.

J.L. Enguany es commemoren els cent vint-i-cinc anys del patronatge de la Verge de Montserrat, de la Moreneta, com a patrona de Catalunya. Aquesta data, 1881, d'alguna manera assenyalà un moment en el qual Montserrat, a més a més de ser un centre de fe, durant aquesta història recent ha estat també un fogar de cultura, també de resistència cultural quan ha convingut. Quin creu que pot ser el paper de Montserrat en el segle XXI, a més a més de centre de fe? Quins papers pot jugar en aquest escenari?

J.M. Sí, jo penso que en aquests moments que les coses evolucionen molt ràpidament i no saps mai d'aquí a uns quants anys què passarà, però en aquests moments Montserrat continua tenint una funció com la que ha tingut durant molts anys, potser no des del 1881, però sí des del 1947, quan hi va haver les festes de l'entronització de la

Mare de Déu. Ha estat un lloc on hi ha cabut tothom. L'any 47, quan es van fer aquelles festes, es repartien uns papers que deien que eren les festes de tots els catalans, independentment...

J.L. ¿No va ser una mica l'excusa de la Comissió Abat Oliba, una excusa per obrir una mica el camí a certes reivindicacions polítiques?

J.M. Per poder tornar a fer conferències en català quan estava prohibit de fer-ne i per posar en relació persones que havien lluitat en un bàndol i en l'altre, i després, durant tots els anys del franquisme, a Montserrat s'hi han fet muntanyes de coses d'una manera discreta, però s'hi han fundat partits polítics, de dreta, de centre i d'esquerra; hi ha hagut munts de reunions de tipus polític o de tipus cívic, perquè en aquell moment no érem nosaltres sols. Un gran sector de l'Església catalana —una de les coses que de vegades ara la gent oblida, només pensen en coses negatives, s'ha de pensar no sols en les coses negatives, hem de pensar també en les coses positives— va poder fer una funció de suplència. L'Estat prohibia els drets humans, i aleshores el dret de reunió i associació tenia uns problemes molt grossos, i llavors moltes cases religioses van obrir les seves portes i van permetre això. I en aquest aspecte, el fet que Montserrat sigui un lloc on s'ajunten, per una banda, un santuari i un monestir que té la tradició, de sempre, d'acollir i no demanar a ningú qui és ni demanar per què vénen, sinó, simplement, obrir les portes i deixar fer; i, per l'altra banda, un centre cultural, que cada vegada s'ha afermat més. Ara tenim un museu molt important, un museu que serveix d'excusa per fer cursos —en tenim quatre, i cada any continuem fent-ne, en col·laboració sobretot amb la Universitat de Barcelona, però també amb altres universitats— que cada vegada tenen més èxit i més interès. I després hi ha un altre nucli, que és la natura. Ara és un parc natural, però en tot cas és un lloc on vénen excursionistes, i vénen escaladors, que veiem que els agrada la muntanya. Per tot això és una cosa una mica única.

J.L. Ens trobem a la Biblioteca de Montserrat, que és símbol d'aquest fogar de cultura i, quan mirem al nostre voltant —més enllà d'aquest pany de paret hi ha més llibres encara—, quan veiem

la quantitat de saber que hi ha congriat en aquest espai, molt sovint saber oblidat, llibres que fa anys que ningú consulta, per vostè, que s'ha consagrat a la cultura, tants llibres que ni recorda el nombre ¿no pensa de vegades una mica en la posteritat, en la pervivència de la seva obra? No hi pensa sovint, en aquest tema?

J.M. Penso que els llibres algun dia s'acabaran perquè és un mitjà que està basat en el paper, i el paper —sobretot el dels darrers anys, que és químic— arriba un moment que s'esborra, i aleshores probablement, no probablement, sinó que en aquests moments hi ha biblioteques que llencen llibres perquè diuen que estan en mal estat, i, d'altra banda, hi ha la competència de tota una sèrie d'altres tecnologies. Ara es fan llibres electrònics —les coses es fan digitalitzades— i hi ha el fenomen d'Internet, que ho ha revolucionat tot; i, per tant, el llibre tradicional —la Galàxia Gutenberg en diem, que va ser una gran revolució al segle XV— en aquests moments es troba en una època de crisi. Jo, com que els llibres m'agraden —i és la meva feina—, espero que no s'acabaran encara, que almenys no veuré que s'hagin acabat, però, probablement, d'aquí a una temporada hi haurà canvis molt profunds. Espero que, si com ara guardem els manuscrits i guardem els incunables que són del segle XV i guardem els llibres del segle XVI, també la gent futura guardarà els llibres del segle XX i XXI.

J.L. En tot cas el que és ben segur, sigui quin sigui el suport, és que no s'acabarà mai la passió per saber ni per investigar. ¿A vostè, li queda algun tema, per allò...”vaig ampliant, vaig escrivint sempre el mateix tema —el mateix llibre, com deia abans—, però hi ha branques que m'agradaria explorar més a fons”? ¿Hi ha alguna branca del saber que li agradaria explorar?

J.M. Ara tinc mil coses per fer, que no les acabo i, per tant, no puc pensar en coses noves, perquè...

J.L. No es pot permetre el luxe...

J.M. Els anys van passant i com més va, més veus que no arribes a tot.

J.L. ¿Té la sensació d'anar contrarellotge una mica?

J. M. Sí, els anys passen molt de pressa i l'agenda cada dia s'omple més, i aleshores a mi em passa que la meva feina de cada dia, que és la de l'editorial, és per dedicar-s'hi dia i nit, i de cap a cap, d'anys, i sense ni un dia de descans, perquè, si bades una mica, les coses es queden endarrerides; i aleshores, a més a més, tinc altres embolics:estic embolicat a l'Institut d'Estudis Catalans, a l'Acadèmia de Bones Lletres —que ara me n'han fet secretari i, per tant, t'hi has de dedicar una mica més— i mil altres coses. Després aquesta relació que sempre he tingut amb Mallorca —que, d'altra banda, a Mallorca encara hi tinc la meva mare i, per tant, m'agrada d'anar-hi—, però també amb Menorca i amb Eivissa; i, de tant en tant, amb València —a València hi vaig molt més poc, però també de tant en tant hi vaig; i doncs, aleshores, tot això fa perdre molt temps.

J.L. Suposo que vostè, que és una persona que té sentit de la història, s'haurà adonat que hem tingut una conversa que, televisivament, supera una mica els temps, els formats habituals —hem parlat llargament— i que, en bona part, també la conversa l'hem tingut amb aquesta vocació testimonial, no? La vocació de deixar testimoni, de fer un tast d'alguns temes que ha treballat el pare Massot. Potser aquesta conversa serà vista d'aquí vint anys o trenta, qui ho sap?

J.M. O s'esborrarà.

J.L. O s'esborrarà, exactament. Si no s'esborra —esperem-ho, perquè els serveis de documentació de Televisió de Catalunya són fantàstics—, com s'imagina que serà? O, en tot cas, què els diria als telespectadors d'aquí a trenta anys a propòsit d'aquest país pel qual vostè ha treballat a través de l'estudi? O com voldria que fos aquest país, quan el vegés des del futur?

J.M. Voldria que fos un país millor i que les coses funcionessin, que no funcionaran, però això és imprevisible.

J.L. Pare Massot, moltes gràcies per la seva paciència.

J.M. Moltes gràcies a vosaltres.

Veu en off

El testimoniatge de Josep Massot ens havia demostrat que el recolliment i l'estudi no són una forma de fugir del món, sinó una forma de comprendre'l. N'hi ha d'altres, però potser aquesta sigui l'única forma de capturar de debò les essències d'un món de vertigen, sotmès a transformacions permanents.

Nydia. Televisió de Catalunya (2006)